

«گردشگری و توسعه پایدار»

علی منصوری^۱

چکیده:

سیاست‌های کلان گردشگری بایستی همراه با منابع و مصالح محیطی طرح و اجرا شوند، در غیراین صورت گسترش این صنعت می‌تواند در منابع طبیعی، ملی و حتی میراث فرهنگی اثرات مخربی را برجای بگذارد. برای حفاظت بهتر از محیط زیست مورد استفاده این صنعت و حرکت کردن در جهت توسعه پایدار، باید زمینه‌ای معقول و منطقی را فراهم کرد. در این رابطه سه پایداری بوم‌شناختی، پایداری فرهنگی - اجتماعی و پایداری اقتصادی بایستی در ارتباط با توسعه صنعت گردشگری مورد توجه قرار گیرد. این موارد که در مقوله سیاست‌های توسعه پایدار گردشگری مطرح می‌شوند بایستی توسط مسئولین ذیربط به مرحله اجرا درآیند، زیرا هیچ چاره‌ای جز این نیست که استراتژی‌های سازگار بین توسعه گردشگری و محیط زیست برقرار گردد.

مقدمه:

تحریک شده و جامعه‌ای که ارزش‌های انسانی و فرهنگی آن به سستی گرائیده مواجه خواهیم شد. بنابراین گردشگری را باید توسعه داد اما نه به هر قیمت، بلکه آنچه بایستی مورد توجه قرار بگیرد توسعه متوازن، متعادل و پایدار گردشگری است. به نحوی که آسیب‌های ناشی از آن به حداقل رسیده و حداکثر بهره‌وری را ایجاد نماید. و در این صورت است که ما به توسعه پایدار گردشگری دست خواهیم یافت.

اهمیت موضوع:

به دلیل آن‌که بهره‌برداری از توان‌ها و قابلیت‌های گردشگری در هر منطقه می‌تواند زمینه‌ای پویا و فعال را برای توسعه آن منطقه فراهم نماید، تحلیل و ارزیابی توان‌ها و قابلیت‌های مزبور به گونه‌ای علمی و تحقیقی همراه با رعایت مسایل زیست محیطی ضرورتی ویژه خواهد داشت. نیازهای روزافزون مردمان شهرنشین به محیط‌های تفریحی و

سیروسایاحت در سرزمین‌های مختلف همواره جزئی از نیازهای زندگی انسان و یکی از روش‌های پررونق گذران سالم اوقات فراغت به شمار می‌رود. در قرن حاضر امکانات بسیار گسترده صنعت حمل و نقل محدودیت ارتباطات انسانی بین جوامع مختلف را از بین برده و به همین دلیل صنعت گردشگری به عنوان مقوله‌ای اساسی و مهم در زندگی بشر مطرح می‌شود. این صنعت موجب توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی ملت‌ها شده، مشاغل بی‌شماری را ایجاد کرده، دوستی و صلح بین کشورها را فراهم ساخته و باعث ارتقاء سطح دانش و آگاهی انسانها می‌شود و به همین دلیل گسترش این صنعت به عنوان پدیده‌ای مهم در تسهیل امر توسعه به حساب می‌آید. اما اگر در توسعه صنعت گردشگری، ارزش‌های دیگری بجز ارزش‌های اقتصادی مدنظر نباشند مسلماً اثرات تخریبی زیادی به جای خواهد گذاشت و پس از مدتی کوتاه با طبیعتی

استراحتگاهی از طرفی و جابجائی میلیون هاگردشگر در طول سال از طرف دیگر و همچنین فشار لجام گسیخته آنها برروی محیط زیست، اهمیت موضوع توسعه پایدار گردشگری را آشکار خواهد ساخت. این فشار بی‌امان بر محیط زیست زمانی شکل فاجعه به خود می‌گیرد که ملاک توسعه گردشگری فقط ارزش‌های اقتصادی باشد و پس‌آمدهای مخرب زیست‌محیطی این توسعه فراموش شود. برای اجتناب از این پی‌آمدهای نامیمون در هر جنبه‌ای از توسعه گردشگری، بایستی توسعه پایدار را مدنظر داشت.

طرح موضوع

۱- توسعه پایدار؛

کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه در سال ۱۹۸۷ توسعه پایدار را این‌گونه تعریف کرده است: «برآوردن نیازهای نسل حاضر بدون به مخاطره انداختن توانایی نسل‌های آتی دربرآوردن نیازهای خودشان» (رحمانی - ۱۳۷۳ (۲۵)

بایستی متذکر شویم که: «توسعه پایدار بر سه اصل عمدهٔ پایداری بوم‌شناختی - پایداری اجتماعی - فرهنگی و پایداری اقتصادی استوار است، پایداری بوم‌شناسی تضمین‌کنندهٔ آن است که توسعه با حفظ فن‌آیندهای اساسی زیست‌محیطی، تنوع و منابع گونه‌های زیستی سازگار باشد (سینانی - ۱۳۷۴ - ۱۳۴). پایداری فرهنگی - اجتماعی تضمین می‌کند که توسعه با فرهنگ و ارزشهای مردمی که متأثر از آن هستند سازگار بوده و هویت جامعه را حفظ کند. پایداری اقتصادی تضمین می‌کند که توسعه واجد کارایی اقتصادی بوده و منابع به ترتیبی اداره بشوند که بتوانند پشتیبانی نسل‌های آینده باشند» چون انسان به عنوان مرکز توجهات توسعه پایدار معرفی شده است» (لوسانی - ۱۳۷۴ - ۱۱۴).

بنابراین توسعه پایدار آن توسعه‌ای است که مبتنی بر حفظ محیط زیست بوده و حامل هراس از نابودی هویت فرهنگی نباشد. در کنفرانس جهانی حفاظت و توسعه در اتاوا چنین اعلام گردیده است که: هدف توسعه پایدار، دستیابی به موارد زیر می‌باشد:

- ۱- به هم پیوستگی حفاظت و توسعه؛
- ۲- دستیابی به برابری و عدالت اجتماعی؛
- ۳- رفع نیازهای اساسی انسانها؛
- ۴- نگهداری تعامات اکولوژیکی و
- ۵- در نظر گرفتن خودکفائی اجتماعی و تنوع فرهنگی.

نتیجه این که، توسعه پایدار گردشگری در هر مکانی بایستی موارد فوق را مدنظر داشته باشد. به عبارتی، بایستی همراه با پایداری بوم‌شناختی - پایداری اجتماعی، فرهنگی و پایداری اقتصادی باشد و انسان را به عنوان مرکز توجهات خودش قرار دهد.

۲- سیاستهای توسعه گردشگری پایدار؛

هدف اصلی گردشگری پایدار ارائه روش‌های منطقی در بهره‌گیری از

مناطق طبیعی و انسانی و معانعت از بکارگیری غیرعلمی این منابع است. به دلیل آنکه توسعه پایدار گردشگری دارای دو جنبهٔ حفاظت از محیط زیست و منابع و میراث فرهنگی جوامع است. بنابراین گردشگری پایدار بایستی با سیاست مشخص و مدونی به اجرا درآید تا بتواند حرکت امیدبخش این صنعت در توسعه همه‌جانبه کشور را تضمین کند.

«WTO» با توجه به اصول بیانیهٔ ریو^۳ که در همین کنفرانس اعلام شده، توسعه پایدار را فعالیتی می‌داند که نه تنها منابع طبیعی و فرهنگی را حفظ می‌کند بلکه ظرفیت را نیز برای ایجاد درآمد و اشتغال مستمراً افزایش می‌دهد (سینانی - ۱۳۷۴ - ۱۳۵).

طبق یک برآورد، گردشگری با تأمین یک دهم تولید ناخالص داخلی و اشتغال، بزرگترین منبع تولید ناخالص داخلی و اشتغال در دنیاست و در قرن ۲۱ به موتور محرک اقتصاد جهانی تبدیل خواهد شد. «گردشگری در مقام مقایسه با انواع دیگر فعالیت‌های اقتصادی، تنها صنعتی است که توسعهٔ آن در چارچوب یک سیاست صحیح و مقررات آگاهانه امکان‌پذیر است (دیبانی - ۱۳۷۱ - ۶۱).

سیاست توسعهٔ چنین فعالیت گسترده و نوانمندی که از یکسو بخش‌های صنعتی، تجاری، خدماتی و فرهنگی را به حرکت درآورده و از سوی دیگر باعث بزرگترین تحرک جغرافیایی در طول تاریخ بشریت می‌باشد، باید به گونه‌ای باشد که در عین دستیابی به رشد بیشتر، از محیط زیست و منابع فرهنگی و میراث بشری نیز حفاظت نماید و این مقصود در چارچوب نگرش به توسعه گردشگری پایدار برآورده می‌شود. این سیاست را می‌توان در سه مورد زیر خلاصه کرد:

- ۱- اصلاح کیفیت زندگی جامعهٔ میزبان؛
- ۲- تأمین تجارب کیفی برای گردشگر و
- ۳- حفظ کیفیت محیط زیست که هم جامعهٔ میزبان و هم گردشگرها به آن وابسته هستند.

سیاستهای توسعه پایدار گردشگری در هر مکانی بایستی با ظرفیت نگهداری capacity catting هماهنگ و مطابق باشد. این اصطلاح معرف حداکثر تعداد گردشگرهایی است که در اماکن گردشگری می‌توانند پذیرفته شوند. بنابراین توسعه گردشگری پایدار توسعه‌ای است که بتواند با توجه به امکانات گردشگری در کشور و نوع جهانگردان بالقوه و بالفعل، از بروز مشکلات بپرهیزد و حداکثر مزیت‌ها را کسب کند. به عبارت دیگر توسعه گردشگری پایدار عبارت است از گسترش این صنعت و جذب گردشگرها به کشور با استفاده از منابع موجود به گونه‌ای که ضمن پاسخ دادن به نیازهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و ضوابط قانونی جامعه و همچنین انتظارات گردشگرها، بتوان وحدت و یکپارچگی، هویت فرهنگی و سلامت محیط زیست، رشد اقتصادی و رفاه مردم و میهمانان آنها را به گونه‌ای متوازن و پیوسته تأمین کرد. اما اگر در توسعه گردشگری ارزش‌های دیگری بجز ارزش‌های اقتصادی ملاک انتخاب نباشد، این صنعت اثر مخرب زیست‌محیطی خودش را در آینده هویدا خواهد ساخت. سرانجام آنچه که بایستی مورد توجه قرار بگیرد، توسعه متوازن و متعادل گردشگری است به نحوی

که آسیب‌های ناشی از توسعه گردشگری به حداقل رسیده و توسعه پایدار قابل دسترسی باشد.

۳- اکوتوریسم Ecotourism

برای استفاده از مکانهای تفریحی و گردشگری جنبه‌ای از علم بیولوژی مورد استفاده قرار می‌گیرد که به آن اکولوژی می‌گویند. از ترکیب این علم با توریسم، اکوتوریسم بوجود می‌آید و هدف آن عبارت است از بررسی توسعه صنعت گردشگری بدون لطمه زدن به محیط زیست انسان در خیلی از موارد مثل: نابودی تدریجی محیط‌های طبیعی - از بین رفتن زمینهای کشاورزی - آلودگی آبهای سطحی و زیرزمینی - ایجاد سروصدا و انواع آلودگی و ... از پیشرفت صنعت گردشگری صدمه می‌بیند.

WTO مواردی را از کنفرانس ریو در زمینه اکوتوریسم استخراج کرده که عبارتند از:

۱- گردشگری باید به حفاظت و احیای اکوسیستم کره زمین کمک نماید. در این ارتباط گردشگری می‌تواند به حفاظت از پارک‌های ملی و سایر اکوسیستم‌های حیاتی کره زمین مدد رساند؛

۲- گردشگری - توسعه - و حفاظت از محیط زیست با یکدیگر مرتبط می‌باشند؛

۳- قوانین بین‌المللی حفاظت از محیط زیست در توسعه صنعت گردشگری و سفر در سطح جهان محترم شمرده شود؛

۴- ملت‌ها بایستی همدیگر را از بلایای طبیعی که می‌توانند بر صنعت گردشگری و انواع گردشگری اثر بگذارند، مطلع سازند و در این رابطه انتشار جزوه‌هایی در ارتباط با کاهش اثرات بلایای طبیعی در نواحی گردشگری، مؤثر است.

و بالاخره این که رفتار گردشگرها باید بیشتر مطابق رسم کشور میزبان باشد، درباره محیط زیست بیشتر احساس مسئولیت کنند - سفر کنند و کمتر به محیط زیست ضرر برسانند. (Mader-uli-p,274)

۴- سیاست‌های فرهنگی در توسعه گردشگری پایدار

فرهنگ، پایه و اساس تمدن است پس از شکل گرفتن فرهنگ، استواری و سلامت آن در برخورد با فرهنگ‌های دیگر آشکار می‌شود، اصلی‌ترین راه برخورد فرهنگ‌ها، گردشگری است. با توجه به این که ۹۰ درصد گردشگرهایی که از کشورهای جهان دیدن می‌کنند، توریست‌های فرهنگی هستند و گردشگرهای علاقه‌مند به ایران عموماً برای جنبه‌های تاریخی - فرهنگی و حتی ادبی و عرفانی به کشور ما سفر می‌کنند (همعشهری ۱۳۷۲/۸۲ ص ۵)

بنابراین بایستی توسعه گردشگری در هر منطقه و ناحیه از کشور مطابق با خطمشی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران باشد که در بند ۴۵ این سیاست، این‌گونه آمده است:

«توسعه ایرانگردی و جهانگردی و تولید مواد فرهنگی و هنری لازم، برای معرفی مناطق زیارتی و سیاحتی ایران و برنامه‌ریزی در زمینه جذب

مسافرین خارجی و سیر و سفر داخلی، با افزایش بهره‌وری از امکانات زیارتی - سیاحتی و تفریحی کشور با رعایت قوانین و ارزش‌های مقدس انقلاب به منظور شناسایی فرهنگ و تمدن اسلام و ایران»^۵

فرهنگ و اهمیت آن در برنامه‌ریزی‌های گردشگری با انتشار بیانیه مابین در سال ۱۹۸۰ در مجمع عمومی WTO مورد توجه اساسی قرار گرفت و در ششمین اجلاس مجمع در سال ۱۹۸۵ در بلغارستان مورد تأکید قرار گرفت و اعلامیه‌ای در این رابطه صادر شد. در موارد ۳-۴ و ۵ این اعلامیه از دولت‌ها خواسته شده است که:

۱- برای تأمین منافع نسل‌های کنونی و آینده، از محیط زیست گردشگری که جنبه‌های انسانی - طبیعی - اجتماعی و فرهنگی آن میراث بشریت است، حفاظت نمایند؛

۲- با آزادسازی روزافزون مسافرت، امکان دسترسی گردشگر داخلی و بین‌المللی به اماکن میراث فرهنگی کشورهای میزبان و امکان تقاضم متقابل و بهبود روابط طرفین را فراهم آورند؛

۳- امنیت گردشگران و امکان دسترسی آن به خدمات بهداشتی، اجرایی و قانونی را فراهم کنند؛

۴- اقدامات پیش‌گیرانه را برای مبارزه با مواد مخدر به منظور حمایت از گردشگرها و ساکنان جوامع میزبان تقویت نمایند و آقای پطروس عالی دبیر کل قبلی سازمان ملل در نوامبر ۱۹۹۴ در کنفرانس WTO در اوزاکا برای اطمینان از عدم منجر شدن گردشگری به منسوخ ارزشهای فرهنگی و تبدیل آن به منبع برای غنای معنوی، خواستار توجه به آموزش گردشگری در سطوح دانشگاهی شده (سینائی - ۱۳۷۲ - ۱۳۶۶). نتیجه این که پایداری فرهنگی، اجتماعی یکی از سه اصل توسعه پایدار است که در توسعه گردشگری پایدار بایستی رعایت شود.

۵- نقش دولت در توسعه گردشگری پایدار

«از آنجا که در فقه اسلامی، منابع طبیعی و انسانی از جمله جاذبه‌های گردشگری - جنگل‌ها - دریاها - رودخانه‌ها و همینطور بناهای باستانی و تاریخی در شمار انفال بوده و به نمایندگی ولی فقیه در تولیت دولت می‌باشد. طبیعتاً در یک حکومت اسلامی، بهره‌برداری از آنها در قلمرو صلاحیت دولت است، بنابراین یک سازماندهی کارآمد در بخش گردشگری، می‌تواند یک منبع بسیار سرشار از درآمد ارزی و ریالی را برای دولت و مردم در منطقه فراهم نماید» (ساسان - ۱۳۶۴ - ۷۰) از این جهت سه نگرش متفاوت را می‌توان از جانب مسئولین دولتی در نظر گرفت:

۱- اولین نگرش به صنعت گردشگری برخورد سیاسی با آن است که چه معیارهایی را در نظر دارند؟ بایستی گفت که، حفاظت زیست محیطی مهم‌ترین معیار در توسعه این صنعت است و در صورتی که متکی بر بنیادهای اصولی و اندیشمندانه باشد، یقیناً سهم عمده‌ای را در توسعه صنعت گردشگری در کشور خواهد داشت؛

منابع و مآخذ

- ۱- ادینگتون، ج - اکو توریسم - ترجمه اسماعیل کهرم - انتشارات محیط زیست - تهران - ۱۳۷۴.
- ۲- الوانی، مهدی - اصول و مبانی جهانگردی - انتشارات بنیاد مستضعفان تهران - ۱۳۷۴.
- ۳- رحمانی، بیژن - مقدمه بر جغرافیای ورزش - دانشگاه آزاد - ۱۳۷۳
- ۴- رضوانی، علی اصغر - جغرافیا و صنعت توریسم - پیام نور - تهران ۱۳۷۴
- ۵- ساسان، عبدالحسین - «گردشگری و حمل و نقل» مجله دانشکده اقتصاد دانشگاه اصفهان - ۱۳۶۴.
- ۶- سینائی، وحید «توسعه پایدار گردشگری» ماهنامه سیاسی و اقتصادی - شماره ۹۶-۹۵ سال نهم - مرداد و شهریور ۱۳۷۴.
- ۷- قره‌نژاد، حسن - مقدمه‌ای بر اقتصاد بر سیاست‌گذاری توریسم - انتشارات مانی - اصفهان ۱۳۷۴.
- ۸- لواسانی، احمد - کنفرانس بین‌المللی محیط زیست در ریو - وزارت امور خارجه - تهران ۱۳۷۴.
- ۹- محلاتی، صلاح‌الدین - «جهانگردی و اثرات مثبت فرهنگی آن» مجله رشد جغرافیا، شماره ۵ - بهار ۱۳۶۵.
- ۱۰- منصوری - علی - «تحلیل جغرافیایی جاذبه‌های توریستی شهرستان کازرون» پایان‌نامه فوق لیسانس - دانشگاه اصفهان - ۱۳۷۶.

11. Maddar, ueil "Tourism and Environment " Annals of Tourism Research - vol - 15 - 1988 - usa.

۲- نگرش دوم به صنعت گردشگری برخورد علمی با آن از طرف مسئولین دولتی است که به دو نکته آموزش و پژوهش توجه کرده و توسعه این صنعت را به اشخاص محقق و کاردان در این زمینه بسپارند تا بتوانند بین توسعه گردشگری و رعایت مسائل زیست محیطی تعادل برقرار کنند.

۳- نگرش سوم به صنعت گردشگری برخورد اجرایی با آن است، سیاستهای اجرایی، که در کوتاه مدت بتوان به نتیجه رسید. برای انجام چنین کاری لازم است تغییراتی در ساختار اداری مربوط به امور گردشگری صورت پذیرد و با تمهیداتی، موانع دست و پاگیر اداری را از سر راه توسعه پایدار این صنعت برداشته و تسهیلات لازم را برای انجام کلیه امور فراهم ساخت و همچنین هماهنگی‌های لازم نیز بین ارگانهای اجرایی ذینفع و گروه‌های کارشناسی اداری باید بطور جدی مدنظر قرار گرفته و سلیقه‌ای با گردشگری برخورد نشود (رضوانی - ۱۳۷۴ - ۲۰۲).

نتیجه این که چون در کشور کارهای زیربنایی گردشگری انجام نگرفته و بخش خصوصی از آن بی‌اطلاع بوده و بعضاً هراس دارد، دولت می‌تواند در زمینه سرمایه‌گذاری در این امر پیش قدم شده و بعد از راه افتادن امور، ادامه کار را به بخش خصوصی واگذار کند و چون بخش خصوصی همیشه منافع خود را در نظر می‌گیرد، دولت با توجه به در اختیار داشتن انفال، حفاظت زیست محیطی کاربری‌ها را باید همیشه مدنظر داشته باشد تا توسعه پایدار فراهم شود.

نتیجه

- ۱- صنعت گردشگری یک ضرورت است، انتخاب نیست و بایستی با دقت نظر، حساب و کتاب اجرا شود و حفاظت از محیط زیست را مدنظر داشته باشد.
- ۲- گردشگری بایستی توسعه یابد، اما توسعه‌ای پایدار و دارای دو جنبه اصلی حفاظت از محیط زیست و منابع و میراث فرهنگی جوامع باشد.
- ۳- گردشگری که در قرن ۲۱ به موتور محرک اقتصاد جهانی تبدیل می‌شود بایستی با صلح، توسعه و حفاظت از محیط زیست هماهنگ باشد.
- ۴- اگر در گردشگری ارزش‌های دیگری بجز ارزش اقتصادی مورد نظر نباشد، این صنعت قطعاً اثرات تخریبی زیست محیطی برجای خواهد گذاشت.
- ۵- توسعه پایدار گردشگری بایستی بر سه اصل عمده پایداری بوم شناخت، اجتماعی پایداری فرهنگی و پایداری اقتصادی استوار است.
- ۶- توسعه پایدار گردشگری توسعه‌ای است که بتواند حداکثر مزیت‌ها را کسب کند و از بروز مشکلات بهریزد.
- ۷- چاره‌ای جز این نیست که استراتژی‌های سازگار بین توسعه گردشگری و حفاظت محیط زیست برقرار شود.
- ۸- سرانجام این که، گردشگری - صلح - توسعه و حفاظت از محیط زیست با یکدیگر مرتبط می‌باشند.

پاورقی:

- ۱) دانشجوی دکتری جغرافیا - دانشگاه اصفهان - دانشکده ادبیات - گروه جغرافیا.
- 2) World Tourism organization
۳) این کنفرانس موسوم به کنفرانس «سران زمین» در ژوئن ۱۹۹۲ در ریودوژانیرو در کشور برزیل برگزار شد.
- ۴) توسعه پایدار توریسم پس از اجلاس ریو - اصول و برنامه‌ها - ترجمه الهام هدایی - تهران وزارت ارشاد - ۱۳۷۳ - ص ۷۳.
- ۵) مراکز فرهنگی فارس - ۱۳۷۲ - بند ۴۵ - ص ۲۰۱.